

Հաւատքի եւ կրօնքի ամուր յարում ունենալուն մէկ գլխաւոր նշանն է կրօնական աւանդութեանց հաւատարիմ մնալը։ Սուրբ Գառնապետին առ Երզար հայոց թագաւորը խրկուելը պատմական հաւաստիքով ալ ստուգուած է։ Խորենացին մեր թագաւորական գիւններէն կոռնէ։ Եւսեբի կետարացին ալ նոյն առիթով Տեառն մերոյ առ Երզար գրել տուած թուղթը կօրինակէ։ Թէպէտ պատկերին խօսքը չընէր, որովհետեւ ետքի դարերն երեւցած պատկերամարտներուն մուր կարծեացը մօտ կարծիք մը ունէր. որն որ ինքը դատապարտած կը լար՝ թէ որ անձեռագործ՝ եւ սուրբ Գառնապետին վրայ հրաշքով տպաւորուած պատկեր մը Տեառն մերոյ կողմէն առ Երզար խրկուելը խոստովանէր։ Բայց նոյն ժամանակի մասնէա գիրներէն սուրբն Ափրեմ խորին ասորին որ Մծբնայ եկեղեցիէն ըլլալով մօտաւոր Եդեսիա քաղաքին պատմութեանցը Եւսեբի կետարացիէն աւելի հմուտ էր, նոյնը կը ճանաչէ. եւ անկէց ալ առաջ՝ սրբոց Հռիփսիմեանց ճանապարհորդութիւնը քորող նախկին հեղինակը՝ որ իրենց ընկերներէն մէկն ըլլալ կերեւի, եւ Խորենացին յունաց լեզուէն հայերէնի թարգմանած է անոր գրածը, Եդեսիա քաղաքը նոյն հրաշքի պատկերին տակաւին իր ժամանակը ներկայ դնուելուն կը վկայէ։ Եյն ատենէն ՚ի վեր մինչեւ վերջին ժամանակներս եւ մինչեւ հիմայ՝ այս աւանդութիւնս հաստատուն մնացած է. եւ երբ Սալմանդեան Սիւրբայէլ եւ պիսկոպոսն առաջինն եղաւ որ այս ամէն կերպ պատմական հաւաստիքով ասացուցուած աւանդութիւնը ստելու յանգընեցաւ, ազգին ողջ միտ մասին առաջը համբաւը եւ բարի անունը խախտեցաւ։ Շահնազարեան Սարապետ վարդապետն ալ՝ որ Սալմանդեանին դպրոցէն էր, նոյն աւանդութեան դէմ կեցաւ, եւ նոյն բաղդին վիճակեցաւ։ Ուստի յայտնի կերեւի ազգիս կրօնական աւանդութիւնը՝ որ իր բոլորն եւ պահած աւանդութեանը դէմ ելող անձ մը թէ՛ եւ եկեղեցական բարձր աստիճանի մը տէր, թէ՛ եւ իրրեւ գիտուն համբաւեալ միայն այս գիմարութեանը համար համբաւը կը կորսնցընէ*։

Վկայութիւն մըն է. բաւական է որ գործածած բառերնուն նշանակութիւնը իմանամք. եւ ըստ ինքեանց՝ նախապաշարմունքէ եւ աւելորդապաշտութենէն ազատ կարծուած ազգերուն կամ մարդոց ընթացքը նայինք. որոնք հաւատք կամ բնական չունին, նիւթին անդին բան չէն ճանաչար, կամ թէ որ ունին նէ՝ մէկին հաւատքը մէկալին չըմանիր, եւ հաւատքի պտուղ եղած բարեպաշտութեան գործէ բոլորովին զուրկ են։

* Շահնազարեանը հիմայ ազգին մէջ զինքը բերանալիք դադողներ ունի. բայց ամէնն ալ նորաստեղծ էր։

Ի՞նչ էր հայոց ազգին յունաց հետ այնքան հակառակութեան պատճառը։ Միայն քաղաքական ընդհիմութիւն մը չէր, թէպէտ երկու ազգաց ալ թագաւորութիւն ունեցած ատենը պատճառը մեծաւ մասամբ ասիկայ կրնայ սեպուիլ։ Վաղկեդոնի ժողովքը անուն մըն էր՝ որ այս հակառակութեանս վրայ գրուեցաւ։ Բայց կարծիք եղաւ որ այս ժողովոյն վեց հարիւր երեսուն եւ վեց հայրապետները միաբաներ են՝ Սեստորի աղանդն ընդունելու, եւ յունաց ալ ընդունել տուեր են, այն յունաց որ Վեստորը մեր ժող եւ նոյնի ազգաց առաջինն եղան, եւ մեզի ալ անոնք սովորեցուցին անոր ժանտ աղանդէն զգուշանալ. այն յոյներուն որ Վեստորի գլխաւոր դատաւար Ս. Կիւրեղ աղեքսանդրացին մինչեւ այս օրս իրրեւ եկեղեցոյ ուղղափառ վարդապետ եւ ընդդէմ Վեստորի մոլորութեան նշաղթելի ամոքեան մեծապէս կը պատուեն, եւ տօնախմբութեան օրը կիրակի կը բռնեն։ Եյն յոյներուն որ Վեստորի հակառակորդ Եւսեբիսը Վաղկեդոնի ժողովքին մէջ նոյնքով դատաւար տած ատենին՝ Վեստորի դատաւարութեան վճիռն ալ կրկնելը չեն մոռնար. որպէս զի չըլլայ թէ Եւսեբիսը նոյնիմանի կարծիք տան որ անոր մոլորութեանը հակառակ մոլորութիւն քարոզող Վեստորը կընդունին։

Յունաց նեստորական ըլլալը՝ այս մտածութիւններս ընդունելուն համար անհաւատարի էր. բայց մեր ազգին մտաց մէջ այս անհաւատարի կարծիքն այնքան տիրած էր՝ որ աւելի կընտրէին մահմետականաց պաշտպանութեան տակը մնալ՝ արշակունեաց թագաւորութիւնը վերնալէն ետքը, քան թէ յունաց հետ ընտանեալ։ Բայց աւելի խրտեցնողը՝ յունաց այն պահանջմունքներն էին՝ որ ազգային աւանդութեամբ մեր մէջ մնացած քանի մը կրօնական սովորութիւնները վերացնել կուզէին. ինչպէս են ծնունդն ու մկրտութիւնը մէկ օր տօնելը. սուրբ Լստուած երգը խաչեցարով ըսելը. սուրբ Պատարագին գինին անապակ եւ հացն

րաց մէջէն են որ ո՛չ կրօնքի հմուտ են եւ ո՛չ ազգայնութեան. գիտութիւն կրնեն ու կերթան. բայց այս վարդապետիս նոյն ազգային աւանդութեան հակառակ կենալը կը ցուցնէ որ պատմական գիտութեան ալ հմուտ չէ՝ քննարկութիւն կանոններուն ալ։ Ուրիշ գործներէն ալ հասկըցուածն այն է՝ որ աւելի խառնալ ըսուելու արժանի է՝ քան թէ խառնալ. քրիստոնէական բարոյականի ալ հմուտ չըլլալը, կամ հեթանոսներուն բարոյականը քրիստոնէականէն նախապատիւ բռնելը, Թուոմա մեծոքերիին պատմութեան ծանօթութեանը մէջ անձնասպանութիւնը գովելն, եւ անձնասպան եւ որդեապան կին մը հայազգի կանանց հետեւութեան արժանի օրինակ մը ցուցնելն. յայտնի կերեւի։

անխմոր գործածելը . և և այլն : Հորհարի սուրբ հայ-
րապետին և սուրբ Արքայի թմբորնացիին՝ օրը յունաց
գաւանութիւնը անմոլար գանուեցաւ ալ նե՛ այս ա-
րարողութեանց գաղտնիքն պատճառ եղաւ մեր աղքատ
նոցմէ զատ պահելու . թէ՛ և միանալով՝ ըստ աշխարհ
հի օգուտ ալ կրկար : Այն բաները պատճառ եղան
հայերը . Հռոմայ եկեղեցիէն ալ հեռի բռնելու , որուն
գաւանութեան ուղղափառութիւնը ճանչցուած է . այ-
սու ամենայնիւ ատեն մը ունիթոններուն , և հիմայ
հռոմէական հայերուն քիչ մը ծուռ կը նայիմք . և ասոր
պատճառն ուրիշ բան չէ՛ , բայց եթէ մեր հայրենի
աւանդութեանց անհաւատարիմ մնալին , և փոխե-
լով լատինականի համաձայնելին որ նոյն իսկ լատին և
կեղեցւոյ դուռն Հռոմայ հայրապետներուն ընդունած
բանը չէ՛ , որ միայն հաւատոյ միութիւն կուզեն . և
բարանչիւր քրիստոնեայ ողբաց հայրենաւանդ հին
ծէսերուն դաշիւ չեն ուզեր . ինչպէս որ անոնց կոն-
դակներէն յայտնի է , մինչեւ անդամ Հռոմայ հայրա-
պետներէն մէկը Բենեդիկտոս ԺԴ , քաղդէացւոց
երկիրը պըտըտող քարոզիչներուն պատուիրած է յա-
տուկ կոնդակով , որ այն կողմի ընակիչներէն Հռոմայ
եկեղեցին մոտող ըլլայ նե՛ պահք օրերը ձուկ ու-
տելու չըստիւն . որ իրենց աղբային աւանդութեա-
նը հակառակ է : Համառօտ մը ըսեմք . մեր հիմակ
ուան նորոսէր աղբայնոց համար այգայէս զդուշու-
թիւն հարկ չէ . ասոր հակառակը պատուիրելու է որ
եկեղեցւոյ պատուիրած պահք օրերը ճանչնան և ա-
հանց հարկի միտ չուտան . և մանաւանդ պահք
բռնողները չծաղրեն : Անր ազդին այն դովիլի կրօ-
նական աւանդապահութիւնը մինչև այն տեղերը հա-
տած է հիմայ՝ բողոքական խմորոյ ուժովը , որ պար-
զամիտները կը կարծեն թէ ներգործելէ զազրած է . և
մեր ալ գիտեմք որ յայտնապէս չնեղործեր , սակայն
դադանի և (ներուի մեզի մեր նորոսէքներուն շատ
գործածած մէկ բառը իրենց հասկըցած նշանակու-
թիւնովը գործածել ,) ճիշդութեան ներգործութիւն
նին աւելի աղգու է :

Հարոնալէ

ՈՒՆԱՆ ԵՒ ՀՐԵԱՅԻ

Պաղղկացի Ախոն կրօնաւոր մը իր մէկ գրքին
մէջ հետեւեալը կը գրէ :

« Յիսուսի Քրիստոսի շարքարանքը զողգոթայի
վրայ չըլլամեցաւ . այնքան դարերէ ՚ի վեր՝ մինչեւ մեր
օրը շարունակելու վրայ է , ինչ որ Պիղատոսի ատեա-
նը՝ նոյն դատապարտութիւնը հիմայ ալ նորոգուած
կը տեսնեմք Ռոմանի գրչին տակը . Վայնափային հար-
ցուփորձը . հրեաներուն ատելութիւնը . զինուորնե-

րուն դաժան անգթութիւնը . Հերովդէսի արհամարհոս
ընթացքը . Պիղատոսի տարտամութիւնը : Այս բաղ-
դանիւր դպիրը՝ որ այս րոպէիս ամեն ծանրագոյն մար-
դիկ ՚ի ծաղը և ՚ի սրամտութիւն կը շարժէ , շարու-
նակ իր բաժը ինք կը ստէ և իր խօսքին հակառակը
կը խօսի , ինչպէս որ ըրին Քրիստոսի գէմ սուտ վը-
կայութիւն ընող երուսաղէմցիները : Սամուէի սիւ-
նին վրայ կը կապէ և կը ծծծէ , ինչպէս որ հրեայ-
ներն ըրին Պիղատոսի ապարանքին սիւնին կապելով և
ծծծելով , կողջունէ , և միանգամայն կը ծաղրէ ,
զինուորներուն պէս , որ կը բռնեն , ողջ լըր թագաւոր
հրէից , և կապտակէին : Երաջը կուզէ Հերովդէսի
պէս , և ուզածը չեղաւ ըսելով կը դանգոսի : Պի-
ղատոսի պէս , երկուականութեան ոճով կը հարցնէ .
զե՞նչ է ճշմարտութիւն . բայց Պիղատոսէն աւելի
յանցաւոր է . վասն զի Պիղատոս անոր հանդերձնե-
րը մերկացունելով գո՛նէ անոր մարդկութիւնը անա-
րատ ցուցուց . իսկ Ռոման՝ անոր աստուածութեան
յատկութիւնները մէկդի ըրած ատենը իրեւ ստախօս
մեղապարտ մը՝ ամբարշտաց կշտամբանացը ներքին
կը ձգէ* . Յիսուս տէրն մեր Ռոմանի գրչին տակն
եղած է գեղջուկ երիտասարդ մը , արտառոց և քիչ
մի ալ իմաստակ քարոզիչ մը . որուն փաստերուն հա-
մար կըսէ թէ տկար են , և առաջարկած ուսման
հրահանգները երեւակայական միջին բաներ . և վար-
դապետութիւնը կրօնամոլութեամբ և բոլոր վարքը
հակառակութեան և վիճաբանութեան ոգիով արա-
տաւորուած : Ահա՛ այս է Ռոմանի երեւակայած և
բոլոր աշխարհի ներկայացուցած Յիսուսը՝ անիշխա-
նութեան , միանգամայն և բունականութեան պաշտ-
պան** . կախարդ , խաբէրայ՝ և զազանի մեղքե-
րու տէր : Ես որ վրայ մենք ալ կրտմք . այն յիսուսը
որուն վարքը գրերէ Ռոման , մեր գիտցած Յիսուսը

* Ռոման յիշաւի իր գարշելի գրքին մէջ մէկ տեղ
մը կըսէ , Յիսուս մարդ մը ըլլալով պակասու-
թիւններ ալ ունէր , զոր աշակերտները ծածկե-
լու փոյթ ունեցան : Ասով կը տեսնենք՝ որ տե-
րն մեր ա՞ն ՚ի ձէնը յանդիմանեցէ զիս վասն
մեղացո՞ր ըսելուն՝ Ռոման և բայց գիտեմք ահա՛ ես
պիտի յանդիմանեմ ըսելու ՚ի նշան , և և ո՞ր
յանցաւքը երեսը պիտի տայ . ինչն ալ աղէկ մը
չգիտեր . բաւական կըսեպէ այս խօսքով անոր վը-
րայէն վերջընել աստուածալայելուչ բացարձակ ան-
մեղութիւնը :

** Անիշխանութիւնը որ ազատութեան վերջին
ծայրն է՝ բռնականութեան հետ լծորելը միայն
Ռոմանի և անոր պէս խելք ունեցողներուն բա-
նն է : Արման այսպիսիները որ մը ելելէ՛ մեզի
քարոզել որ սաստիկ կրակը ցրտութիւն կը պատ-
ճառէ : Անոնց համար գէշն այն է՝ որ սասանի կը-
սեն նէ փորձը իրենց հակառակ կը գտնեն ու կը-
ծաղրուին . և և մարդ հաւատար , բայց փորձի տակ
չի յալու բան մը ըսած ատեննին՝ որքան որ խել-
քի գէմ խօսին նե՛՛ կը գտնուին մարդիկ որ կը-
հաւատան , և և Ռոմանի խօսքովը լուսաւորուած
կը կարծեն զիրենք : Խելքեղնին ուրիշ խօսքին
զոհ ընողներն ասոնք են , և և չէ՛ թէ հրաշքով
հաստատուած վարդապետութեանց համառոտող-
ները : Այսպիսի վարդապետութիւնները խելքի
վեր ալ են նե՛՛ խելքի դէմ չեն :

չէ՛. ինք իր գլխուն յիսուս մը հնարեր՛ եւ անոր վըրայ մտացածին բաներ պատմելու ձեռնամուխ եղեր է. ճշմարիտ յիսուսի համար աւետարանիչներուն պատմածներէն մէկ քանի կտորը իր հնարած յիսուսին պատճաճեցուցեր՛ եւ ուրիշները անոր չկրնալ վայելցնելովը ետ ձգեր է. Պէտք էր իրեն մտածել որ աւետարանիչները իրմէ 1800 այսքան տարի առաջ գրեցին. իրենց տեսածները եւ լըօսածները գրեցին. չէին կրնար իրենցմէ այնքան տարի ետքը աշխարհ եկող Սըրնանի հիւանդ ուղեղին մէջ գոյացած յիսուսի մը վայելելու բաներ գրել. Սըրնանի կիյնար որ ինչպէս որ իրեն համար յիսուս մը հնարեց առաքեալներուն եւ բոլոր բրիտոնէից գիտցածէն տարբեր, անոր պատմութիւն մըն ալ չինիլառանց աւետարաններուն գրպէջելու եւ անոնց խօսքերը արըշտըկել :

Ի Տ Ե Լ Ի Ե

Սօտ օրերս այս անունովս ճանչցուած Թագաւորութեան հպատակ երկիրներուն կրօնական վիճակը շատ աղէկ չէ՛. մէկ կողմէն Փրամաստնութիւնը՝ հաւատքի նկատմամբ անհոգութիւն մը կը զօրացնէ. որպէս թէ հաւատքը հիմակուան ժամանակս շատ պէտքի բան մը եղած չըլլայ. միայն ռաբիկներուն անպիտան գործերով ժամանակին անցընելու, եւ կղերին ալ ըստակ եւ յարգ վաստկելու միջոց մը ըլլայ : Սէկ կողմէն ալ բողոքականութիւնը կը տարածի, որ մարդոյս միտքը հաւատոյ լուծէն լըծընկէց ընելու սորվեցնեն եւ հաւատալու բաներուն ընտրութիւնը իւրաքանչիւր մարդոց խելքին որոշմանը կը յանձնեն. որպէս թէ մարդս իր կիրքը եւ ցանկութիւնները զըսպելու համար տրուած պատուէրներուն գերմարդկային հեղինակութիւն մը ճանչնալու յօժարութիւն ունենար : Թէ Փրամաստնական անհոգութիւնը եւ թէ՛ բողոքական անսանձ յանձնապատան ռզաւորութիւնը մէկ ձամբայ կելլեն. որուն անհաւատութիւն ըլլալը ինքնին կը հասկցուի :

Սիւնի մէջ բողոքականները իրենց ժողովարան մը ունէին ալ չէ՛՝ այնքան հռչակեալ չէր. մօտերս մեծ մը շինեցին. եւ անոր նուիրագործութեանը համար Ճիպրալէարի անկիւքան արքեպիսկոպոսին Վոստանդնուպօլիս ըրած ճանապարհորդութենէն վերադարձին կը նայէին. ինչի միջանցի բողոքական չկայ. գտնուողները Չուիցցէրիէն եկածներն են՝ որոնք հօն բնակութիւն հաստատած են : Օլարմանալոյ արժանի կէտը սա՛ է՝ որ այս գուհիցցէրցի բաղաբականները կալվի նական են. այսու ամենայնիւ, իրենց ժողովաւեղին նուիրագործելու համար անկիւքան արքեպիսկոպոս մը կը հրաւիրեն. կալվինականները աշխարհականի եւ կարգաւորի մէջ տարբերութիւն մը պիտի չճանչնան եւ չընդունին. ինչքնուն՝ պէտք էր այս պաշտամանս համար արքեպիսկոպոս մը հրաւիրել՝ որ կարգաւորի եւ աշխարհականի տարբերութիւնը իրենք բրիտոնէա-

կան հաւատոյ յօդուած մը կընդունին. եւ անոր գալուն սպասելու Մեկկիքանութեան յառաջին հիմնադիրը Հենրիկոս Ը անգղիացոց Թագաւորը՝ իրան հաւատոյ իրմէ տարածայն եղողները կանխել կուտար. հիմակուան անկիւքան արքեպիսկոպոսը կալվինականներուն՝ որոց հաւատքը իրեն իրելու անկիւքան եկեղեցոյ աւագ պաշտօնեայ մը ունենալու պաշտօնական հաւատքին դէմէ, անոնց աղօթարան մը պիտի նուիրագործէ. օտար հաւատքի մը հաստատութեան եւ տարածութեան ձեռնառու պիտի ըլլայ :

Վարօլիցի մը մահուան անկողին իյնալով՝ ընտանիքը կը յորդորեն զինքը որ քահանայ մը կանչել տայ եւ վերջին Թոշակն ընդունի. Հիւանդը կըսէ. ես վերջին Թոշակ բան չեմ ճանչնար. բայց ձեր սիրտը չկորելու համար կընդունիմ. քահանայն Թոշկայ, միայն թէ գիացած ըլլաք որ ես ինծի համար Վիլքոր Լյամանուէլէն (Սարտենեայի Թագաւորէն) զատ աստուած չեմ ճանչնար : Վահանային առաջ ալ այս ամբարիշտ դաւանութիւնը կընէ, ինքնին կիմացուի որ քահանային խիղճը չնեղուի այսպիսի խողերու մատնել սրբութիւն սրբոցը. ուստի առանց բանի մը կարող ըլլալու կերթայ եւ հիւանդը կը մեռնի. քահանայն ասոր Թաղման կարգ կատարելու ալ չերթար. մարմինը քրիստոնէից գերեզմանն ընդունուելուն դէմ կը կենայ : Վահանայն դատաստանի կը քաշուի. եւ վրան յանցանք կը դրուի այն՝ որ մահուան հիւանդի մը վերջին Թոշակ չէ՛ տուեր :

Իտալիայի կառավարութեան տակ արդարութիւնը ինչպէս գործադրուելուն օրինակն ալ Սիկիլիայի Իալէրմօ քաղաքին մէջ երեւցած կը պատմէ լրագիր մը : Թիալարութեան պատիժէն (քիւրէկէն) ազատուած աւազակապետ մը Լօբէզ անուն՝ քանի մը սրկիկալ աւազակներ հետն առնելով՝ ասոր անոր տունը կը կոխէ, կը կողոպտէ, գտածը կը մեռցնէ. բայց միշտ միտ գնելով որ Վարօլիի արտաքսեալ Թագաւորին կուսակիցներն ըլլան ասոնք. թէպէտ կառավարութիւնը ոչ ասոր եւ ոչ ուրիշ մէկի մը այսպէս հրաման տուած չէր : Բսել է որ՝ ասիկայ Վարիպալտիի կուսակիցներէն էր : Իրոնուեցաւ Լօբէզ. երկու հարիւրէն աւելի դատախազ ունէր. բայց Թոշ տրուեցաւ պատճառելով որ քաղաքական յանցանքներուն ընդ հանուր Թոշութիւն եղած է : Լօբէզին յանցանքը քաղաքական չէ՛ր ընկերական էր. բայց ազատելու համար յանցանքին անունը փոխեցին : Վաղաքական յանցանք սեպուելու բան էր հետեւեալը :

1862 ին յունվարի 3 ին Վարօլիի Վասդէլամաէ փոքր քաղաքին բնակիչները Սարտենեայի զօրաց բռնութենէն նեղն իյնալով զէնք առին եւ վըռնուեցին : Սըրնին գունդ մը զօրք ելաւ, քաղաքացիք չկրնալ գէմ զնելով փախան. զէն ի ձեռին բռնուածներէն զատ ուրիշներ ալ բռնուեցան՝ որոց զէնք առնելը տեսնուած չէր. բայց բաւական էր որ այն քաղաքը կը գտնուէին : Մտնը այն ատենէն ի վեր բանան էին. վերջապէս այս մօտերս Սիկիլիայի Տրաբանի քաղաքին՝ դատողական ատեանը ասոնցմէ չորսը՝ մահուան, տասն եւ եօթը՝ ցմահ բռնի աշխատութեան, երեսուն եւ երեքը ժամանակաւոր բռնի աշխատու-

Թեան, եւ երեսունը խիստ բանտարկութեան դատապարտեց: Քաղաքական յանցանքներու թողութիւն եղած ըլլալը մտքերնին չեկաւ: Ընդհանրեալ կազմաւորին օրինաւոր իշխանութեան կուսակիցները կը պատժուին:

ԱՆԿԼԻԲԱՆ ԵՎԵԼԵՅԻՈՅ ԱՐԴԻ ՎԻՃԱԿԸ

ՎԵՐԷ ՏԷ՝ ԵՐԷ՝ 278:

Հայր Իգնատիոսը խօսքը շարունակելով հետ եւեալ հարցումներն ալ կը նշէ.

«Տղան միրաբնէդ անմիջապէս ետքը սա աղօթքը կը կարդա՞ր մի. — անկեղծութեամբ քեզ. «նէ շնորհակալ եմք ամենողորմ Հայր, որ այս աղ. դայս Հոգւով սրբով վերադարձնեալս հաճեցար», ինչ որ այս կըսէք նէ, ձեր Թաղական եկեղեցւոյն ամպիոնէն համարձակ կը քարոզէ՞ք մի միրաբնութեան վերադարձնեալ ըլլալուն վարդապետութիւնը: Կամ մանաւանդ չկա՞ն արդեօք մէջերնիդ անանկներ՝ որ այս վարդապետութիւնն ուրանալով աղօթքին խօսքը սուտ կը հանեն:

«Քրիստոս խորհրդական հացին համար», այս է մարմին իմ, չըսա՞ւ մի: Թե՛ որ ասանկ է նէ՝ դուք ալ նոյնը կրնաք ըսել, ձեր կողմէն միտք մը չխառնելով: Ենկիւքան եկեղեցին չը՞ հաստատուի մի որ «հաւատացեալները ընթերցեց խորհրդին մէջ Քրիստոսի մարմինը եւ արիւնը ճշմարտապէս կառնէ եւ «կընդունին», Եւ չէ՞ մի այն ճշմարտութիւնը զոր անկիւքան եկեղեցին հաւատացեալ մանր տղայաց կը օտարացնէ, Քրիստոսի ներկայութեան ուրիշ ապացոյցներ չը տալով. եւ խորհրդատեսորին վերջի խրատին մէջ գրեալ յօդուածները իբրեւ փաստ անոնց չցուցնելով. բայց այս խօսքերուն միտքը այնքան յայտնի է՝ որ նոյն իսկ հռոմէական եկեղեցին ալ կրնայ ընդունիլ*:

«Ձեր տունը զարդարենէ՞ք աւելի Եստուծոյ տանը եւ անոր զարդերուն վրայ հոգ կը տանի՞ք մի:

«Մտադիր էք մի պառկած տեղերնէ՞դ կէս գիշերին ելլելու՝ Եստուծոյ արդար դատաստաններէն շնորհակալ ըլլալու համար, եւ արեւը չծագած. այո՞»:

* Հաղորդութեան խորհրդոյն վրայ Հռոմայ եկեղեցւոյն հաւատքը Հայաստանեայց Եւստուծոյական եկեղեցւոյ հաւատքին յարեւ նմանն է: Հոս չորսոց ընդունիլ ըսելով ընդունած չէ՞ ըսել կը հասկըցուի. եւ չեմք գիտեր թէ «այս է մարմին իմ» խօսքէն ելած ո՞ր միտքը ընդունած չէ՞, որ հայը իգնատիոսին այդքան դիւրինաց երեւցեր է: Այն մոլորութիւնն ըլլալ կեցե՛ւ՝ որ ոմանք ըսին թէ սուրբ հաղորդութիւնը միայն ճաշակման ատենը մարմին եւ արիւն է. անկէց առաջ ալ եղէր ալ լոկ հաց եւ գինի է: Ասիկայ Տեառն մերոյ խօսքին չը համաձայնիր. որ ըստաւ. առէ՞ք կերէ՞ք, որպէս զի սա եղիցի մարմին իմ, այլ ըսաւ. «այս է մարմին իմ» ուստի այսպէս իմաստ մը ո՞չ մենց կընդունինք եւ ո՞չ հռոմէական եկեղեցին:

արեւը չծագած, աղօթքով դուք ձեզ Եստուծոյ յանձնելու համար:

«Ձեր եկեղեցիներուն համար շնորհուած կաակնները բնաւ ուրիշ բանի չծառայելով միայն եկեղեցւոյն օգտին համար գործածուելուն հոգ կը տանի՞ք մի:

«Եստուծոյ խնկարկութիւն կընէ՞ք մի, ինչպէս որ եկեղեցին իր ամեն պաշտօնեայններուն կը պատուիրէ. տեսէ՞ք Սաղաքիայի մարգարէութեան մէջ Ե. 11. եւ առաքելական կանոններուն երրորդ յօդուածին մէջ, ուր տեղ գրեալ է. «նէ բառը եկեղեցւոյ մէջ ամեն ատեն իր նկարագրական մտքովը հասկցուած է. ինչպէս որ դուք ալ կրնաք տեսնել նախնի եկեղեցւոյ պաշտամանց գրքերն աչքէ անցնելով. եւ անկիւքան եկեղեցին ալ մեզի կը պատուիրէ որ գրքերը անանկ մեկնենք միայն՝ ինչպէս որ հռոմէական եպիսկոպոսները եւ նախնի հայրերը կը մեկնէին: Տեսէ՞ք կանոնները. 1571.

«Ենկիւքան եկեղեցին մեծ յարգանք չը յիշեր մի Հերոնիմոսի եւ սուրբ () Գոսպինոսի եւ սուրբ Սոկրատեսի պէս մարդիկ. եւ վարդապետական նիւթոց մէջ անոնց խօսքը խորեւ հեղինակութիւն չը բռնէր մի. հիմայ ըսէ՞ք ինձի. այն մարդիկը կրօնաւոր էին թէ չէ:

«Ենկիւքան եկեղեցին՝ ըստ որում եկեղեցի. երբէք կրօնաւորական կեանքը դատապարտած է մի:

«Ո՞ր քրիստոնէութեանն է (անգղիացիներուն բողոքական ըլլալէն) ետքը մեր մէկ քանի մեծահռչակ վարդապետները, ինչպէս են Սոնդէնը, Թոմասիք, Քոպին, եւ ուրիշներ, վախճանուն գոցուելուն վրայ չցաւեցա՞ն մի:

«Ենկիւքան եկեղեցւոյ մէջէն կրօնաւորական կեանքը ո՞վ վերցուց. Իսկիւքանայի եկեղեցի՞ն թէ Հենրիկոս Ը:

«Ինչհետեւ եկեղեցին իր տիեզերական ժողովքներուն մէջ, մանաւանդ Քաղկեդոնի ժողովքին մէջ կրօնաւորաց եւ կուսանաց համար օրէնքներ եւ կանոններ չը առաւ՞ մի:

«Թե՛ որ այս խնդիրներուն հրապարակաւ եւ դիւրիմաց կերպով առանց պատի պատ խօսքերու պատասխան տալու շնորհ ընէք նէ՝ տպագրութեան միջոցաւ ձեզի առաջարկելու ուրիշ խնդիրներ ալ ունիմ: Ենկէց ետքը ես զիս բաղդաւոր կը համարիմ պատասխանելու ինչ որ ինձի հարցնելու հօճիք. եւ յօժար կամօք թող կուտամ որ աչքէս անհաւատարմութեան շիւղ ըսածնիդ հանէք. միայն թէ դուք ալ նոյնպէս եւ աւելի մեծ շիւղով մը կուրացած չըլլաք»:

Հայր Իգնատիոս ասոնք գրելէն ետքը՝ ուրիշ ամբաստանութեան մը պատասխան կուտայ. որով կըսէին որ իրեն վիճակաւոր եպիսկոպոսին չհնազանդիր. եւ կըսէ թէ այն եպիսկոպոսը երբէք զիս իր կղերին կարգէն սեպած չէ՞ եւ անկէց ձեռնադրութեան աստիճաններուն մէկն ալ առած չեմ*:

* Բնագրին միտքը երկդիմի է. կրնայ ալ հասկըցուիլ, թէ «ես անկէց կերպապէս հրաման մը ընդունած չեմ»: Մենք մեզի պատշաճ երեւցածին պէս թարգմանելով այս ալ հոս ճանաչանքը հարկ սեպեցինք:

պատրաստ եմ անոր ալ հնազանդելու, բայց այն ատենը միայն՝ երբ հաստատեալ (անկէքան) եկեղեցւոյ պատկերած էն տարբեր բան չը պատուիրէ. եւ կըրնամ անպացուցանել՝ որնոյն իսկ եպիսկոպոսին պէտք է հետեւեալ բաներուն հաւատալ:

1. Սուրբ պատարագի խորհրդոյն մէջ Վրիստոսե տեառն մերոյ իրական ներկայութեանը:

2. Վաղտնի խոստովանութեան:

3. Սեռերուն համարադոժք ընելուն:

4. Տարին երկու հարիւրէն անելի տօն օրերը եւ պահքերը բռնելու պարտաւորութեանը:

5. Սուրբ ապաշխարութեան կանոնին:

6. Մատաւանային պաշտաման ատեն խունկ եւ մոմ գործածելու:

7. Սկրտութեան վերստին ծնունդ ըլլալուն:

8. Առաքելական յաջորդութեան*:

Այսին զի՝ կրսէ, թէ որ եպիսկոպոսն այս բաներս չընդունին, խորհելոյ տարբերութիւն մը պիտի ըլլայ մէջերնիս, որ գէշ եւ արհամարհ բան է. ինքն ասոնց հաւատալով անանկ եկեղեցւոյ մը մէջ մնացած կըլլայ՝ որ ասոնց կը հաւատայ յայտնապէս. եւ այն եկեղեցւոյ մէջ մնալն ալ միայն եպիսկոպոսի կամ բնեկերիտեան արքայի մը տիրոջն ունենալու եւ հասոյթը վայելելու համար եղած կըլլայ:

Իայց թէ որ եպիսկոպոսն ասոնց կը հաւատայ եւ կընդունի, իր հաւանութիւնը թող տայ ինծի. եւ ես վաղուքն շուտը չկայ, ինծի ինչ սրբազան պաշտօն տալու ըլլայնէ կընդունիմ. կանոնական ամենակատար հնազանդութիւն կը խոստանամ անոր. եւ ինչ որ ուղղափառ եպիսկոպոսները եւ նախնի հայրերը կը սովորեցնեն, եւ ինչ որ 1571 ին հաստատուած անկէքան եկեղեցւոյ կանոններուն մէջ պարունակուած է, ես ալ այն կը սովորեցնեմ**:

ԽՈՐՀՐԴԵՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

1864. Ս. Կ. 161

ՊՐՈՏԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՅՆ ՎՐԱՅ

Հարոյնս ինչ. Տէ՛ն Երեւ 279

Մատիսն խմբագիրը ուրիշ ամբաստանութիւն մը ունի ինծի դէմ, կըսէ. «Ամբիկայէն, Անգղի-

*Անկէքան եկեղեցիին ուղղափառ եկեղեցիէն տարբերելը միայն այս ութը կետերուն մէջ չեն. սրբոց բարեխօսութիւնը. եւ սուրբ խաչի եւ սրբոց պատկերաց եւ մասանց յարգութիւնն ալ չունին. հայր իգնատիոս հոս բաւական կը սեպէ որ եպիսկոպոսը անկէքան եկեղեցւոյ դաւանութեանց 59 յօդուածներուն մէջ գրուածներն ամբողջ ընդունի: Ըստ որում ինքն ալ տակաւին անկէքաններուն հին կարգադրութեանը կը հետեւէր, որուն հետեւէին դարբան եւ հիմակուան անկէքանները. ուստի ասոնցմէ զատ բան չէր կընար առաջարկել. գուցէ ինքն ալ չէր ընդունէր:

**Վերն ըսինք որ Անկէքան եկեղեցւոյ կանոններն ալ ճիշդ ուղղափառական չեն. ուստի պարզապէս ասոնք ընդունելով հայր իգնատիոս չի վարձ ուղղափառ եղած չըլլար. միայն զէպ 'ի ուղղափառութիւն մեծ քայլերով մը ըրած կըլլայ:

այէն, Վաղղիայէն, Վերմանիայէն, աշխարհի, զանազան կողմերէն երէցներ, եպիսկոպոսներ կամ կաթողիկ եկեղեցականներ Հոռոմի պապին դէմ բան մը գրած ժամանակին՝ որ մեզի բնաւ վերաբերուածին չունի, անմիջապէս հերքելու կենէք նէ, պապին ատենադպիրն էք թէ կարդինալը. եւ հիւսմա մեր քթին տակ եւ ուղղակի մեր եկեղեցւոյն եւ եկեղեցականութեան դէմ եղած թշնամանքներուն պատասխանելու գայ նէ միայն այդ յարմարութիւնը, փնտրուելու կենէք: Այս յարմարութիւնը այն է՝ որ ըսիր էր թէ մեզի դէմ բան գրողին պատասխան տալու անձը անոր համաստիճան ըլլալու է. կրօնական ժողովը պատասխանելու է:

Հիմայ Իւթիւճեանին ըսածին պատասխանը կուտամ. Հոռոմայ պապին դէմ հրատարակուած դրուածութիւնները անոր անձին դէմ չեն, որ անոնք հերքելու համար անոր ատենադպիրը կամ կարդինալը ըլլամ: Վշխաւսրապէս այս դիմախօսութիւնները երկու խնդրոյ վրայ կը ներկայանան, մէկը աշխարհական իշխանութեանը վրայ, եւ երկրորդը եկեղեցական հեղինակութեանը վրայ: Առաջինին վրայ գրողներուն դէմ բան մը գրած չունիմ. վասն զի մեզի հետ յայտնի յարաբերութիւն մը չունի. կայ սկզբանց յարաբերութիւն մը, բայց անոր վրայ խօսիլ ալ հարկ չէ. սակայն հոս համառօտիւ կը ծանուցանեմ: Թէ որ պապը հիմակուան ժամանակն աշխարհական իշխանութիւն չունենայ նէ՝ 'ի հարկէ մէկ աշխարհական իշխանէ մը կախում պիտի ունենայ. եւ այն ատենը ինչ վճիռ հանէ եւ ինչ հրաման տայ եւ ինչ կանոն դնէ նէ՝ այն իշխանին թելադրութեամբ պիտի ընէ, կամ այնպէս ըրած պիտի կարծուի: Աւ ասով իր եկեղեցական հեղինակութիւնը տկարանալով քրիկ քրիկ արեւմտեան եկեղեցին անգլուխ պիտի մնայ. բողոքանութիւնը եւ անհաւատութիւնը պիտի դօրանայ. Հիմայ որ ասոնք իրենց զօրութեան վերջին կէտը հասած չեն. եւ իրենց հեղեղանման հոսանքին դէմ Հոռոմայ եկեղեցին ունին, եւ այսու ամենայնիւ՝ տղա-գրութեան անսանձ աղաւտութեան շնորհիւ մեր արեւելքի ազգերուն վրայ ալ այսքան ազդեցութիւն կը բանեցնեն նէ, այս թուովը վերնալէն կտքը ինչ կընեն: Ի՞րբ մեր մէջ տպագրութեան աղաւտութեանը զեղծումներուն վրայ խօսք կըլլայ նէ՝ շատերէն՝ ըսած եմ որ կըսեն. սրբազան կաթողիկոսը կամ պատրիարքը ձեռնհաս չեն ասոնք խափանելու. անոր համար մեր մէջ ալ կը ճարակին, 'սեղ է որ մեր հոգեւորական գլուխներուն ալ այնպէս իշխանութիւն մը կարեւոր ճանչցուած է:

Եկեղեցականին դալով, այն աշխարհի զանազան կողմերէն երէցները եւ եկեղեցականները որոնք Իւթիւճեանը կը յիշէ, ըստ եկեղեցական դասակարգութեան պապին հնազանդելու պարտական են, ըստ որում անկէք պատասխանելով ուրիշ զլիսու մը չեն հրաժարուիր. եւ իրենց այս պարտականութենէն հետեւելով պատամառ են, հերձուածող են եւ ո՛չ թէ կաթողիկ*:

* Պաթուկի ըսելն ու պապին դէմ բան գրելը ըսելը այն նկատմամբ իրարու հակասական կուգան:

օրինաւոր գլխոյն հակառակելէն եւ ապստամբելէն ետքը հաւատոյ ամբօժութիւնն ալ պահէ. գրեթէ ստիպուած կըլլայ իր ապստամբութիւնն արդարացընելու համար պապը ի հաւատս մոլորեալ ցուցնել, որ ըսել է՝ Հռոմայ եկեղեցին մոլորութեան մէջ ինկած ցուցնել: Որովհետեւ «Հայաստանեայց եկեղեցին զհոգեւորական եւ յունական եկեղեցիները Վրդապետի ընդհանուր եկեղեցւոյ մասերը կը ձանձնայ եւ հաւատոյ դաւանութեան մասին ուղղափառ լըլլալին կընդունի», ինչպէս ըսաւ կրօնական ժողովոյ գերագատիւ ատենապետը. (տե՛ս Մատթ. Բ. 643): Այդպիսիներուն գրածներուն առաջն առնելը կարեւորութիւն մը կ'ունենայ. եւ գրողն ալ որքան որ երէց կամ եպիսկոպոս լլլայ աչնէ՝ իր հոգեւոր զըլխոյն դէմ ապստամբելովը իրեն պաշտօնական անձն ըլլալու հանգամանքը կը կորսնցնէ: Եւ հարկ չըլլար անոր դէմ խօսելու համար անոր համապոխձան ըլլալ, այնպիսին էս ալ կրնամ հերքել, իւթիւ ձեռնըն ալ՝ թէ որ հաճի: Դուտեր՝ կաթողիկ քահանայ մըն էր. եւ աւելի ըսենք. Լիթուանի երեւոյթները քարոզելէն առաջ ուղղափառ քահանաներուն կարգն էր. երբ որ մէկը պապէն՝ եւ միւսը Լեւոնանդիոյ պատրիարքէն ապրստամբեցաւ, բոլոր աշխարհք անոնց դէմ ելան: Եւստոր՝ պատրիարք մըն էր. բայց ուղղափառ աւանդութեան եւ հաւատոց հակառակ քարոզեց նէ՝ աշխարհական անձ մը, Եւսեբի գորիլեացին* անոր դատախազ կեցաւ. եւ մարդ չըսաւ թէ դուն ո՞վ ես, աշխարհական մը. որ պատրիարքի մը ամբաստանող կըլլաս. վասն զի՝ Եւստոր մոլորութիւն քարոզած ատենէն պաշտօնական անձ ըլլալէն դադրած էր:

Հռոմայ պապին դէմ շատ բան կ'ըրուն՝ որ մեր եկեղեցւոյն նկատմամբ կարեւորութիւն չունին. անոնց վրայ ալ բան գրել շատ չեմք սիրեր. բայց նոր եւ անյուր բան մը ըլլայ նէ՝ իրրեւ ժամանակակից պատմութեան նիւթ՝ կը գրեմք: Բայց կան ալ որ մեր սուրբ եկեղեցւոյ դաւանութեանը հետ ալ յարաբերութիւն ունին: Եւ ասոր օրինակ մը տամք:

Պապը Հռոմ ժողով մը ըրաւ 1854ին, որով սուրբ կոստին անարատ յղութիւնը հաստատելուն հետ մէկտեղ՝ սկզբնական մեղաց գոյութիւնն ալ հաստատեց, որիցէ պատուածային յատուկ եւ անօրինակ շնորհիւ աղատ մնացած էր սուրբ կոյսը՝ իր մօրը սըրբուհւոյն Լենայի արգանդը յղացած ժամանակը: Վրանի մի եպիսկոպոսներ այն ատենը այս ժողովին վըճիռը չընդունեցին, որ Հայաստանեայց սուրբ եկեղեցւոյ դաւանութեանն ալ ըստ ամենայնի համաձայն էր: Ասոր հակառակողները առարկութիւն հանեցին, թէ սուրբ կոյսը ոկզբնական մեղքէ ազատ յղացաւ ըսելու համար պէտք կըլլայ ըսել թէ սրբուհին Լենայա զսուրբ կոյսն յղացաւ անայր: Այս մակարեւորութիւնը ունիւր ծուռ հասկացն կամ ծուռ հասկցնել ուղեցին, հրատարակելով թէ Հռոմ այն ժողովքին մէջ վճռած է որ սրբուհին Լենայա առանց գործակցու-

թեան առն յղացաւ: զսուրբ կոյսն: Ասիկայ անհիմն եւ անտեղի կարծիք մըն է. բայց սուրբ աստուածանի անարատ յղութիւնը մեր սուրբ եկեղեցին ալ դաւանելուն համար ասոր վրայօք իբրեւ մակարեւորութիւն ելած եւ ետքը իբրեւ բուն իսկ վճիռ կըլլեցնել տրուած ստույթիւնը մեզի ալ կը դաշի: Մատթ. Բ. 149 թուոյն մէջ Տեղաւ Սէէլ օրագիրներէն առնելով այս վարդապետութեան համար պապին տուած վճիռն վրայօք ծուռ դաղափար տալուն տեղը՝ հայոց սուրբ եկեղեցւոյն դաւանութիւնն ալ նոյնն ըլլալը ցուցնէր եւ պաշտպանէր: Ինքն այնպիսի բանի ձեռնհաս չըլլալէն զատ՝ ձեռնհաս գրութիւններն ալ չձանձնար. եւ չը հասկնար թէ ասանկ բաներուն տակէն ի՞նչ կ'ելէ:

Որիչ օրինակ մը: Մէկ մարդ մը եկեղեցական սուրբ կարգերը առնելու ատենը մշտնջենաւոր ողջախոհութիւն կուխտէ. այսինքն՝ թէ որ միջոցն այն ատենը ամուսնացած չէ նէ անկէց ետքն ալ չամուսնանար. ամուսնացած է նէ՝ կրնր մոռնելէն ետքը միջոցն իմացայրի կը մնայ: Դուստորչական հայոց եկեղեցւոյն ալ, Հռոմայ ալ, յունաց ալ, մէկ խօսքով ըսեմ. ամէն եկեղեցիներու աւանդութիւնն ալ այս է բայց ի բողոքականներէն. որոնք ճշդիւ խօսելով՝ եկեղեցի չունին: Ասոնք իրենց մոլոր կարծեացը հաստատութիւն կը փնտռեն, եւ կուղեն հաւատացնել որ Հռոմալ վերջապէս իրենց փաստերուն համոզուելով եկեղեցական բարձրաստիճան անձանց ամուսնանալու թոյլտուութիւն ըրած է. առ այժմ բացառութեամբ մը ումանց միայն. այսինքն՝ Հռոմայ պաշտօնաւոր կարգիւններէն միայն չորս հոգի: Բայց այսպիսի բաներուն բացառութիւնը կը ցուցնէ որ օրէնքը, այսինքն կարգ առած ատենը հրապարակաւ ըրած ուխտը անտնօրինել չէ*, Դուստոր զաղղիական լրագիրը՝ Հռոմայ տէրութեան գանձուն եւ սենեկին հոգարարձու մօնսինսօր Պէնիլէնութիւն համար ըսեր էր՝ որ ինքն Բարդուղիմէոս եկեղեցական մըն էր, եւ անոնցմէ մէկը՝ որոնք կրնան ամուսնանալ, Մատթ. Բ. 28 թուոյն մէջ. որով բողոքականներուն գրութիւնը իրաւունք կը գտնէր: Մատթ. Բ. 28 թուոյն մէջ յանցանք չունի. հռոմէական Դուստոր լրագրին հետեւեր է. բայց միանգամայն դատում ալ չունի:

Պէտք էր նոյն իսկ Դուստորին այս սովորութիւնս Հռոմայ մէջ ալ տարօրինակ արտուղութիւն մըն է ըսելէն արթննալ, եւ ճշմարտութիւնը հետազօտել: Բայց կուղէ ճշմարիտ ըլլայ՝ կուղէ սուռ. ասիկայ հայերէն լրագրի մը մէջ հայոց իմացնէն ի՞նչ կ'ելէր: Մենք Երեւանի 9 թուոյն մէջ այն սուրբ շիտեցիք. մեզի դէմ նեղանալովը ի՞նչ ըսել կուղէ: Բողոքականներուն ձեռքի մէկ զէնքը կոտորեր են. իրեն ի՞նչ: Թէ որ ինքն ալ բողոքական կոչուիլ չուզեր նէ, այսպիսի բաներէն պէտք է որ զգուշանայ:

* Ասիկայ ետքը իր հայրենեացը եպիսկոպոս եղաւ բայց Կեստորի դէմ՝ դատախազութիւն ըրած ատենը լոկ աշխարհական էր:

* Այն ուխտ ընող անձինք որ ուխտէին ետքը ամուսնացած են անօրինամբ, բայց անոնց ըրած ուխտը կարգ առած ատենին չէ: Ասիկայ գիտնալ պէտք է:

ՄԵՍԻՍ ԾԵՂԻԿ

ԵՒ

ԿԵՆՅԱԼԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Մասիսը իր 648 թուոյն մէջ՝ որ 'ի 19 սեպտ, ներկայ տարուոյս, Իզմիրու երկու քահանայից մէջ եղած տարադէպ վէճին պատճառովը՝ առիթ գտեր է իր սիրելի Ծառէկ հանգիսին մէկ յօդուածը զոր է՝ մասալէց կանուանէ՝ իր ընթերցողաց աչքին առաջը դնելու:

Յօդուածին մէջ սա կտորը կարգացնէր. «Իշխանութիւնը ժողովուրդի մը հաւաքական զօրութեան ներկային է, ուսկէ կը հետեւի թէ քաղաքիւն մը միայն ան առին կըրնայ պատժել յանցաւոր մը երբ իւր զօրութիւնը ներկայող իշխանութիւնը կը դեղեւի պատժելու եւ հետեւաբար կը խրախուսէ յանցաւորութիւնը»։ Եւ քիչ մը ետքը՝ Չիլիճեան քահանայն պատժողներուն մէկ կողմէն առաջուց իրաւունք տուած ըլլալով, կը ցուցունէ թէ օրինաւորութիւնը պահելու համար ի՞նչ ընելու էր: Կըսէ. «բազմու, թեան պարտքն էր չչեղել օրինաւորութենէն, եւ յիշել թաղական խորհուրդին, կրօնական յանձնաժողովի կազմութիւնը եւ Չիլիճեանին ըզգաստութեան «բերուիլը պահանջելով*»։ Եթէ չընդունուէր, իւր պահանջումը կրօնական ժողովին**»։ Եւ եթէ այս ալ մը յիշէր, այդ ամէն իշխանութիւններու բարձրագոյնն եւ թաղուհին, որի սրբազան պատրիարքին՝ որ Իզմիրու ալ առաջնորդ է. կամ թէ Կոստանդնուպօլսի կեդրոնական վարչութեան կրօնական ժողովին. չէ՛, ասոնք խակ եւ անիմաստ մտածութիւններ երեւցած են իմասալէց յօդուածագրին եւ անոր հաւանողին. այլ՝ մամուլին դիմելու էր անիկայ:

Մամուլը ի՞նչ կընէ այս գործոյս մէջ. եղած մէկ անցք մը՝ իր երբեմն շիտակ եւ շատ անգամ ծուռ դատումն ալ վրան աւելցնելով, խոստովանէ իրմացնէ: Ո՞վ պիտի դիմէ մամուլին. Ժողովուրդը. եւ ի՞նչ բանի համար. որպէս զի իրեն դիտցածը իրեն իմացնէ. իրեն արդէն տուած վճիռը իրեն թելադրէ: Բայց նոյն իսկ մամուլը ի՞նչ է, որքան որ իրենց խնդրովը՝ իշխանութիւններու բարձրագոյնն ու թաղուհին է, այսու ամենայնիւ իշխանութիւն մ'է կըսեն որով յոյսով իրեն հաստատուած զօրութեան ներկայութիւնը կըլլայ: Ըսոնք մտածելով՝ Ծառէկին գրածները իմասալէց չըլլալէն զատ, ինչպէս որ Մասիսին երեւցեր է, ծաղրական ալ կըլլայ:

* Այս բանը Թաղական խորհուրդէն ուղղելու է նէ Իզմիրու առաջնորդական փոխանորդ վարդապետին որ հոգեւորականաց վրայ իշխան եւ դատաւոր զօրուած է՝ գործը ի՞նչ է: Դուցէ ասոր իշխանութիւնը ժողովուրդին հաւաքական զօրութեան ներկայիցը չըլլալուն համար ծաղիկը անիկայ կրօնական յանձնաժողով կազմելու անբաւական, կամ այս գործը անոր ձեռնհասութեանէն վեր կարծեր է:

** Բահանայ մը դատելու համար առաջ լոկ աշխարհականներէ բաղկացեալ Թաղական խորհուրդին, եւ այն չըլլայ նի կրօնական ժողովին դիմել: Ծառէկին մտածութեանը եւ Մասիսին հաւանութեանը արժանաւոր խրատ:

Կըրնար քիչ մը այն խօսքը իմաստ ունենալ՝ թէ որ մամուլը գործադիր զօրութիւն մը ունենար յանցաւոր վճռուած անձը պատժելու. եւ ըստ այնմ ունենար զինուոր. դահլիճ. բանտ. եւ այլն: Բայց ասոնց մէկն ալ չունի մամուլը. միայն պատմիչ մ'է. որ թէ որ ամենուն գիտցածը պատմէ նէ՝ շաղակրատ կըլլայ. թէ որ դատաստանական կերպով քննութեան չառնուած բան մը՝ իր քմացը համեմատ վճիռ տալու ելլայ նէ՝ յանգուգն կըլլայ. թէ որ չեղած բան մը եղածի պէս անոր ասոր բերնէն լսելով գրէ նէ՝ զրպարտիչ կըլլայ: Եւ արդարադատ եւ զօրաւոր վարչութիւն մը՝ այս քաջասէր եւ քաջասէր իշխանութիւն կործնուած կըրնայ ալ պատժել՝ երբ յանցանքի մը մէջ գտնէ:

Բայց «իշխանութիւնը ժողովուրդի մը հաւաքական զօրութեան ներկայիցն է, ըսելէն ինչ հասկցեր է արդեօք Մասիս, որ այս խօսքը իր իմաստալից անուանած յօդուածին մէջ գտեր է, քաղցուած անիկայն բառին համար չէ՝ որ Ծառէկի իմաստգրին հնարած այլանդակ լեզուին բաւերնէն է, եւ Մասիս անոր պատասխանատու չէ՝. այլ ամբողջ խօսքին իմաստն է՝ հարցուցածս: Իշխան կըսեն անոր՝ որ մէկ մարդու մը կամ շատերու կիշխէ, թէ որ իշխանութիւնը մարդոց հաւաքական միութեանը կը վերաբերի նէ՝ իշխեցեալներն ո՞վ են. հարցուցածիս մէկն այս է: Ըսող եւ ուրիշ հարցնելներու պատասխանելը դիւրացնելու համար Մասիսը կը խրատմը Լիւթիս 12, 13, 14, 15 թիւերուն մէջ իշխանութիւններու ծագումը խորագրով յօդուածները մտադրութեամբ կարդալ. եւ անկէջ ետքը իրեն ընելիքը կըլլայ կամ Ծառէկին ըսածը մերժել եւ անոր տուած իմասալէց ածականը ետ առնել, կամ Լիւթիսին գրածը՝ որ աստուածաշունչ գրոց վկայութեամբը հաստատուած է՝ օրինաւոր փաստով հերքել կամ Ծառէկին եւ Լիւթիսին խօսքերը իրարու հետ միաբանել: Մասիսը այսպէս բաներու մէջ նեղը մնալու ըլլայ ուէ, պատասխան չապր. եւ այն պատասխանը չտալուն անունը ինքը արհամարհաւ լռութիւն կանուանէ. բայց մենք արհամարհելի լռութիւն պիտի անուանեմք. որովհետեւ երկու նշանակութիւն մէկէն ունի այս լռութիւնը. իր ըսածին վրայ յամառիլը մէկ, եւ երկրորդ՝ պատասխան տալու եւ իր խօսքն արդարացնելու անկարող ըլլալը: Ծառէկին ըսելիք չունիմք: Սերսուրը գրոց գէմ անիկայ վերջօր Լիւթիս մը ունի, որուն զօրութեամբը անյաղթելի կը կարծէ զինքը: Լսիկայ ալ թող ամառը որ այդ անուախ միտմարանքովը խնդայ:

ՏԵՐՈՒՆԻՍԻԱՆԻ ԵՒ ՏՊԱԳՐՈՂ

ՅՈՒՆՔ՝ ՊՐ՝ ՏՐ՝ ԿՐՊ՝ ՏԵՐՈՒՆԵՑ

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՎԵՋԻՐՈՒՄ